



Universiteit
Leiden
The Netherlands

De Koninklijke Marechaussee in het plurale - politiebestel: een studie naar haar politiële geweldgebruik

Lit, T.J. van

Citation

Lit, T. J. van. (2024). De Koninklijke Marechaussee in het plurale - politiebestel: een studie naar haar politiële geweldgebruik. *Tijdschrift Voor Veiligheid*, 23(1-2), 86-116. doi:10.5553/TvV/.000064

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4105336>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De Koninklijke Marechaussee in het plurale politiebestedel: een studie naar haar politieke geweldgebruik

Tim van Lit

De Koninklijke Marechaussee is onderdeel van de plurale politiefunctie in Nederland en voert politietaken uit waarbij zij geweld gebruikt. Politiek debat of wetenschappelijk onderzoek hiernaar ontbreekt. Dit artikel presenteert unieke data over marechausseegeweld en duidt dit tegen de achtergrond van de democratische rechtsstaat, de pluralisering van de politiefunctie en de visievorming hierover door de minister van Justitie en Veiligheid. Uit de beschrijvende analyse blijkt onder andere dat tussen 2012 en 2022 het geweldgebruik is toegenomen, maar dat het overzicht hierover en het meldproces onvolledig zijn. Dit behoeft nader onderzoek en aandacht binnen de wetenschap en politiek.

1 Inleiding

Nederland heeft van oudsher een pluraal politiebestedel waarin meerdere actoren politietaken uitvoeren. Voor 1993 waren dit 148 korpsen Gemeentepolitie, een Rijkspolitie en de Koninklijke Marechaussee (KMar). In 1993 ontwikkelde dit tot 26 politiekorpsen en de KMar, en nu zijn er nog maar twee korpsen over: de Nationale Politie en de KMar. Ook al neemt het aantal organisaties af, de diversiteit neemt toe: het aantal niet-politieactoren met toezichthoudende, handhavende en opsporende taken groeit en het bestel wordt in die zin dus steeds ‘pluraler’ (Bervoets & Eijgenraam, 2018; Bijleveld et al., 2021; Van Lakerveld et al., 2019). Deze ontwikkeling is de reden dat de Tweede Kamer in 2018 een motie aannam die stelde dat er ‘veel verschillende veiligheidsorganisaties (...) zijn en bevordering van de samenwerking (...) van belang is’.¹ Dientengevolge is de minister van Justitie en Veiligheid bezig geweest met het ‘verdiepend kijken naar een herijking van de politiefunctie’² met als resultaat de recent gepubliceerde ‘White Paper Versterking Politiefunctie’.³ Binnen de politiefunctie zijn er nu twee politieorganisaties, waarvan één een militaire status heeft: de militaire Koninklijke Marechaussee met algemene en specifieke politietaken. Er ontbreekt echter (empirische) kennis over hoe deze militairen in de praktijk gebruikmaken van hun politiebevoegdheden jegens burgers, zoals de geweldsbevoegdheid.⁴ Een bevoegdheid waarbij het, volgens de genoemde White Paper, ‘noodzakelijk [is] dat de waarborgen daarbij en het toe-

1 Kamerstukken II 2018/19, 35000 VI, nr. 79, p. 1.

2 Kamerstukken II 2021/22, 29628, nr. 1102, p. 2.

3 Kamerstukken II 2023/24, 29628, nr. 1194.

4 Zie hierover ook een blogpost op www.leidenlawblog.nl/articles/the-dutch-security-dilemma-and-the-role-of-the-police-the-military-police-and-the-military.

zicht daarop goed geregeld is'.⁵ Ondertussen nemen de contactmomenten tussen burgers en marechaussees toe door de groei van taken van de KMar, zoals aan de grenzen tijdens de COVID-19-pandemie en in het taakveld Bewaken & Beveiligen (Bervoets, 2023; Timmer & Van Horn, 2022). Over geweldgebruik door de grootste Nederlandse politiedienst, de Nationale Politie, is daarentegen wel veel bekend. Onder andere tijdens parlementair debat⁶ en publicaties in politiehandoeken wordt er aandacht aan politiegeweld besteed (zie Timmer & Visser, 2014). Een vergelijkbaar en in 2022 verschenen *Handboek Marechaussee* (zie Den Boer et al., 2022) mist daarentegen een hoofdstuk over geweldgebruik. Door dit kennisverschil is het 'maatschappelijk en politiek debat als fundament'⁷ van de herijking van de politiefunctie én als bron van informatie voor de White Paper onvolledig als het gaat om geweldgebruik door de KMar.

Dit artikel heeft als doel om bij te dragen aan kennis en inzicht over geweldgebruik door marechaussees.⁸ Deze kennis en inzichten kunnen hopelijk een bijdrage leveren aan toekomstige visievorming over de plurale politiefunctie en het politieke, maatschappelijke en wetenschappelijke debat hierover. Naast dat visievorming en debat tot nu toe onvolledig zijn, is dit kennisgebrek over de KMar om nog een reden problematisch: het kan in ultimo de effectiviteit van de KMar aantasten. De redenering is als volgt. Schaap (2018) stelt dat bij democratisch gelegitimeerd politiewerk twee belangrijke actoren betrokken zijn: de politie en de burger. Het vertrouwen van de burger in de politie komt voort uit de effectiviteit van het systeem en het naleven van sociale regels. Dit kenmerkt zich door vier criteria: dienstbaarheid, naleven van gemaakte afspraken, in acht nemen van mensenrechten en transparantie waardoor externe controle mogelijk is. Voor effectief politiewerk is dus vertrouwen van burgers in een politieorganisatie nodig. Dit vertrouwen stoelt onder andere op transparantie en verantwoording over het gebruik van bevoegdheden. Een gebrek hieraan, zoals het geval is ten aanzien van het geweldgebruik door de KMar, kan dus leiden tot afnemende effectiviteit en legitimiteit (Den Boer, 2018; Den Boer et al., 2022; Timmer & Visser, 2015; Wiarda & Vrolijk, 2012). Dit artikel, waarvoor geput is uit literatuur over de pluraliserende politiefunctie, kan voorts geplaatst worden in de lijn van eerder wetenschappelijk onderzoek naar discretionaire bevoegdheden (zie bijv. Bervoets, 2023; Van der Woude et al., 2016) en politiek geweldgebruik (zie bijv. Adang et al., 2019; Timmer & Visser, 2015). In dit artikel staat de volgende vraag centraal:

Wat is de frequentie en aard van geweldgebruik door de KMar en hoe kan dit worden geduid in de context van de plurale politiefunctie in Nederland?

5 *Kamerstukken II* 2023/24, 29628, nr. 1194, p. 4.

6 Meest recentelijk op 6 juli 2023. Zie ook *Kamerstukken II* 2022/23, 29628, nr. 1174.

7 *Kamerstukken II* 2021/22, 29628, nr. 1102, p. 2.

8 Dit artikel beoogt expliciet niet de proportionaliteit of rechtmatigheid van individuele geweldsapplicaties van marechaussees te (her)beoordelen, of om een uitputtende vergelijking te maken met geweldgebruik door de Nationale Politie. Beide exercities zijn niet opportuun op basis van de nu beschikbare data.

Om tot antwoorden op de onderzoeksvraag te komen, volgt na een bespreking van de (plurale) politiefunctie (paragraaf 2) een introductie over de KMar als politieorganisatie in Nederland (paragraaf 3). Hierna volgt in paragraaf 4 het (veranderde) juridisch kader voor de geweldsbevoegdheid en een beschrijving van de gebruikte databronnen. Na de methodesectie in paragraaf 5 worden in paragraaf 6 de resultaten van de data-analyse gepresenteerd en bevat paragraaf 7 de conclusie en discussie. In paragraaf 8 worden, tot slot, de resultaten geduid in de context van de plurale politiefunctie.

2 De politiefunctie in een democratische rechtsstaat

De democratische rechtsstaat staat onder druk. Zo concludeerden het Sociaal en Cultureel Planbureau en de Adviescommissie Versterken Weerbaarheid Democratische Rechtsorde in het eindrapport 'Koester de democratie' in 2023. Voor het beschermen van die democratische rechtsstaat – met andere woorden: de openbare orde en rechtsorde – is de politie(functie) ingesteld (Salet & Terpstra, 2022). De democratische rechtsstaat kenmerkt zich door vier principes: 1) grondrechten voor burgers, 2) scheiding der machten, 3) het legaliteitsbeginsel, en 4) een onafhankelijke rechtsprekende macht.

2.1 *De geweldsbevoegdheid binnen de democratische rechtsstaat*

De politie mag bij het beschermen van deze principes zo nodig dwang(middelen) zoals geweld gebruiken. Echter, de bevoegdheid om geweld tegen burgers te gebruiken, raakt rechtstreeks aan het eerste principe van de democratische rechtsstaat: de grondrechten. Artikel 11 van de Grondwet stelt: 'Ieder heeft, behoudens bij of krachtens de wet te stellen beperkingen, recht op onaantastbaarheid van zijn lichaam.' Het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens detailleert dit en geeft bescherming voor het recht op leven (art. 2), een verbod op foltering en onmenselijke behandeling (art. 3) en bescherming van de privésfeer en lichamelijke integriteit (art. 8). De geweldsbevoegdheid is door nationale en Europese wet- en regelgeving dus fors ingeperkt. De Politiewet 2012 en de bijbehorende Ambtsinstructie bieden de grondslag waarop politiefunctionarissen, binnen deze inperkingen, wél gebruik mogen maken van de geweldsbevoegdheid (Ten Voorde, 2014). Vanwege de ernst en de risico's die met het gebruik van deze bevoegdheid samengaan, heeft de overheid het monopolie op het gebruik hiervan. Geweldgebruik is de laatste mogelijkheid die een politiefunctionaris heeft om de strafrechtelijke en openbare orde te handhaven. Zonder deze bevoegdheid zou de politiefunctionaris minder doeltreffend (kunnen) zijn. De positie van de KMar is hierin een bijzondere, omdat het een militaire organisatie betreft die in voorkomend geval geweld tegen een burger aanwendt – iets wat juist voorkomen moest worden met de initiële scheiding tussen krijgsmacht en politie ('externe' en 'interne' veiligheid). Wanneer de geweldsbevoegdheid ingezet wordt, 'hoe gevaarlijk die burgers misschien ook zijn, moet zij [de politiefunctionaris, TJvL] aan de samenleving verantwoording afleggen (...)' (Ten Voorde, 2016: 54). De geweldsbevoegdheid moet dus altijd gepaard gaan met verantwoording, ook in het kader van (behoud van) vertrouwen in de

politie, zoals eerder beschreven. Zo bezien is geweldgebruik door politiefunctionarissen een onderwerp dat raakt aan het wezen van de democratische rechtsstaat; het is een onderwerp dat de aandacht verdient. Temeer vanwege de pluralisering van de politiefunctie die, volgens de minister, leidt tot de aanbeveling om te '[v] erkennen of het toekennen van de geweldsbevoegdheid – niet via de boa-status maar door toekenning van een wettelijke taak – aan meer overheidsfunctionarissen wenselijk is'.⁹

2.2 Definiëring van de politiefunctie

De term 'politiefunctie' is een in de wetenschap niet-eenduidig gedefinieerd begrip (Bijleveld et al., 2021). In de kern behelst dit begrip de verzameling aan taken en verantwoordelijkheden die gericht zijn op het beschermen en herstellen van gezamenlijke normen en regels, eventueel door dwang. Dit is ook de gebruikte, praktische definitie door de minister en het parlement.¹⁰ Een meer gedetailleerde definitie baseert zich op een opsomming van politietaakgebieden, operationele fasen en organisatieaspecten (Van Lakerveld et al., 2018). Ongeacht de gekozen definitie is '[d]e politiefunctie niet hetzelfde als de politietaak. Verschillende organisaties binnen en buiten het veiligheidsdomein leveren een bijdrage aan de invulling van de politiefunctie en daarmee de veiligheid in Nederland'.¹¹ Dit zijn bijvoorbeeld toezichthouders op de (financiële) markt, bijzondere opsporingsdiensten, gemeentelijke handhavers en particuliere beveiligingsbedrijven. Deze diversiteit aan actoren binnen de politiefunctie wordt ook wel een plurale politiefunctie (of: -bestel) genoemd.

2.3 Oorzaken van pluralisering

De pluralisering van de politiefunctie is een wereldwijd fenomeen (Jones & Newburn, 2006; Loader, 2000). De moderne ontwikkeling hiervan hangt samen met een aantal factoren (Boels & Verhage, 2016; Devroe & Terpstra, 2015; Jones & Newburn, 2006; Loader, 2000; Meershoek & Hoogenboom, 2012; Terpstra et al., 2013). Ten eerste met budgettaire beperkingen van statelijke politieorganisaties: ook politieorganisaties moeten prioriteren en kunnen niet altijd alle veiligheidsproblemen aanpakken. Met name de trend van digitalisering maakt het voor overheidsorganisaties lastig om continu overal (digitaal) actief te zijn (Bijleveld et al., 2021). Ten tweede komt dit door bewuste (neoliberale) privatisering door de overheid (mede als gevolg van het *New Public Management*, een visie die meer overheidsefficiëntie beoogt; Terpstra et al., 2013), waarbij de eigen verantwoordelijkheid van burgers en bedrijven benadrukt wordt. Financiële instellingen, bijvoorbeeld, zijn nu de eerstaangewezenen om financiële criminaliteit te onderkennen en te melden. Ten derde heeft het kapitalisme geleid tot een toename van particulier bezit en dientengevolge tot modernisering van het denken over veiligheid (szorg), zoals het meer zelf toegang tot en controle over veiligheidszorg willen hebben. Overheidsorganisaties, waaronder politieorganisaties, moeten dus in toenemende

9 Kamerstukken II 2023/24, 29628, nr. 1194, p. 10.

10 Kamerstukken II 2023/24, 29628, nr. 1194.

11 Kamerstukken II 2023/24, 29628, nr. 1194, p. 2.

mate samenwerken met andere (particuliere) veiligheidsorganisaties binnen de politiefunctie (zie met betrekking tot het netwerk van de KMar: Van Lit et al., 2022). Een nieuwe visie op deze plurale politiefunctie is daarom in 2018 door de Tweede Kamer wenselijk geacht.¹²

2.4 *Kritiek op pluralisering*

Rapporteren en verantwoorden is, zoals gezegd, onderdeel van het overheidsfunctioneren in een democratische rechtsstaat. Dit is des te urgenter in de huidige omstandigheden met groeiend wantrouwen in de overheid en frequent geuite kritiek in de (sociale) media op (gewelddadig) politieoptreden. Daarnaast is pluralisering niet onomstreden (Loader, 2000). Aan de vooravond van de oprichting van de Nationale Politie in 2013 schrijven Meershoek en Hoogenboom hierover: ‘Waar in de context van het oude bestel werd gesproken over een democratisch gat en een aangetaste rechtsstaat, is in de huidige situatie met haar vele grensverschuivingen veeleer sprake van allerlei democratische gaten en een onvoldragen rechtsorde’ (2012: 12). De zorgen over deze voortgaande pluralisering van de politiefunctie gaan concreet over een aantal aspecten (Boels & Verhage, 2016). Ten eerste, de gelijkmatige verdeling van de veiligheidszorg en toegang tot de politiefunctionarissen. Een grotere pluralisering houdt in dat meerdere organisaties actief zijn in het veiligheidsdomein. Dit leidt tot meerdere, verspreide ‘loketten’ voor de veiligheidszorgzoekende burger en dus tot afnemende duidelijkheid. Ten tweede, niet alle (nieuwe) veiligheidsorganisaties zijn publiekrechtelijk: ook private organisaties hebben afdelingen die zich bezighouden met vormen van opsporing en handhaving. Hoe de naleving van formele (politie)regelgeving en het respecteren van mensenrechten daar geregeld is, is een zorg. Ten derde, de effectieve coördinatie van en toezicht op de gehele politiefunctie worden bemoeilijkt door de toename aan actoren. Dit vereist een ander, meer genetwerkt, sturingsmodel in plaats van de traditionele inrichting van gezag en beheer van de politie, namelijk ‘nodal governance’ (Holley & Shearing, 2017; Stenning & Shearing, 2018). Een (vierde) zorg hierbij is de adequate afbakening van verantwoordelijkheden en politietaken, en de coördinatie van overlappende taken. Samengevat, de zorgen over pluralisering gaan uiteindelijk over hoe bevoegdheden gebruikt worden, over transparantie en verantwoording, en dus over legitimiteit van het overheidsoptreden in de democratische rechtsstaat (Boels & Verhage, 2016).

2.5 *Noodzaak en actualiteit van pluralisering*

Naast kritiek op pluralisering wordt de noodzaak hiervan door politiek en wetenschap echter ook onderkend (Bijleveld et al., 2021; Den Boer, 2022). De hybridisering van veiligheidsrisico’s en de trend van digitalisering maken een meer gediversifieerde aanpak nodig, waarbij de kwaliteiten en kenmerken van verschillende organisaties nuttig zijn. Voordat de in de White Paper aangekondigde Ontwikkelagenda en een nieuwe visie op de (verder pluraliserende) politiefunctie uitgedragen wordt, is het daarom van belang om (in elk geval) voldoende kennis te hebben over het bevoegdheidsgebruik binnen de politiefunctie zoals die nu georganiseerd is.

12 Kamerstukken II 2018/19, 35000 VI, nr. 79, p. 1.

De aanleiding voor dit artikel is de bevinding dat de kennis hierover nog onvoldoende ontwikkeld is voor één van de grootste en oudste statelijke politieorganisaties in Nederland: de KMar.

3 Koninklijke Marechaussee in het politiebestedel

De KMar is in 1814 opgericht door koning Willem I en is sindsdien als militaire (politie)organisatie een onderdeel van het politiebestedel. De hybride aard – militair met politietaken – maakt de KMar een ‘gendarmeerieorganisatie’ (Lutterbeck, 2004; Oostdijk & Van Vark, 2014) die kan optreden van het laagste tot het hoogste geweldsspectrum (Den Boer, 2022). Dit maakt de positie van de KMar in het Nederlandse politiebestedel uniek.

3.1 *Taken van de KMar*

De KMar werkt op snelwegen aan de grens, op luchthavens, het Binnenhof, militaire kazernes en in conflictgebieden. De taken staan in artikel 4 van de Politiewet 2012 (hierna: Polw 2012) en zijn onder te verdelen in drie taakvelden (Fink, 2022). Het taakveld Bewaken & Beveiligen omvat het beveiligen van aangewezen gebouwen, personen en kritieke infrastructuur (Timmer & Van Horn, 2022). Het taakveld (Inter)nationale Militaire Politietaken omvat de politietaken voor de krijgsmacht en internationale politie- en opsporingsmissies onder de vlag van, bijvoorbeeld recentelijk, het Internationaal Strafhof (Van Veenendaal & Judge-Heijboer, 2022). De derde is de Grenspolitietaken (Wolf & Van der Woude, 2022) die uitgesplitst kan worden in twee subtaken: 1) de Vreemdelingentaken zoals de grenscontroles aan de Schengenbuitengrenzen, steekproefsgewijze controles aan de Schengenbinnengrenzen (het zogeheten Mobiel Toezicht Veiligheid) en de hieruit voortkomende (opsporings)onderzoeken en asielprocedures; en 2) de Algemene Politiedienst op luchthavens, zoals het tegengaan van reguliere openbare ordeverstoringen en criminaliteit. Het werken op en rondom luchthavens is voor de KMar een grote taak waar ruim een derde van alle marechaussees bij betrokken is. De KMar kan ook op verzoek bijstand verlenen aan de Nationale Politie (art. 4 lid 1 sub d en art. 57 Polw 2012).

3.2 *Organisatie van de KMar*

De KMar is hiërarchisch en centraal georganiseerd (De Weger & Van der Windt, 2022). In Den Haag is hiertoe – dicht bij politiek, gezag en ketenpartners – de Commandant KMar en de centrale staf gevestigd. De operationele brigades worden aangestuurd vanuit het Landelijk Tactisch Commando in Soesterberg.¹³ Alle marechaussees worden opgeleid op het opleidingscentrum in Apeldoorn en officieren krijgen (hieraan voorafgaand) een militaire (leiderschaps)opleiding aan de Koninklijke Militaire Academie in Breda (De Waard & Van Veenendaal, 2022). De KMar heeft drie typen brigades (zie figuur 2). Het eerste type brigade heeft een geografisch afgebakend ‘bewakingsgebied’ waarbinnen marechaussees diverse taken uit-

13 Zie voor het inrichtingsbesluit *Stcrt.* 2020, 13559.

Tim van Lit

voeren, zoals de Brigade Noord-Holland.¹⁴ Het tweede type betreft brigades zonder geografisch afgebakend bewakingsgebied, maar met één specifieke taak in heel Nederland, zoals de Brigade Recherche (figuur 2, gestippelde kaders). Het derde type brigade heeft zowel een eigen 'bewakingsgebied' en hierbinnen één specifieke taak, zoals de Brigade Grensbewaking op Schiphol (figuur 2, vastomlijnde kaders). In tabel 1 zijn deze brigades, hun afkortingen en taken uitgewerkt.

4 Juridisch kader geweldgebruik

Tijdens de taakuitvoering mogen marechaussees geweld gebruiken. De Nederlandse geweldsbevoegdheid staat in artikel 7 lid 8 Polw 2012.¹⁵ In artikel 9 lid 1 staat dat in de Ambtsinstructie (AI) nadere regels zijn vastgelegd over geweldsaanwendungen en het melden en registreren hiervan. Geweld is in de Ambtsinstructie gedefinieerd als 'elke dwangmatige kracht van meer dan geringe betekenis, uitgeoefend op personen of zaken' (art. 1 lid 4 sub b). De Ambtsinstructie is, in het kader van de Stelselherziening Geweldsaanwending, sinds 2020 aan verandering onderhevig geweest. Omdat de verzamelde data (grotendeels) komen uit de periode van voor de Stelselherziening, worden de veranderingen voor wat betreft het meld- en registratieproces van geweld hieronder toegelicht, alsmede de geweldsbevoegdheid voor marechaussees buiten Nederland.

14 De KMar is sinds 2015 in transitie van een gebiedsgebonden naar een informatiegestuurde organisatie (*Kamerstukken II* 2015/16, 33763, nr. 70). Dit heeft gevolgen voor de grenzen van bewakingsgebieden en het bestaan van enkele brigades. In dit artikel worden de brigade-indeling en de grenzen van de bewakingsgebieden van voor 2015 gebruikt, omdat de reorganisatie nog niet afgerond is, en omdat data anders handmatig aangepast moesten worden.

15 *Stb.* 2012, 315.

Tabel 1 Algemene informatie per KMar-brigade

Brigade*	Taakveld						Grenzen					
	Geogra- fisch	Thema- tisch	VT	APD	BB	IMPT	Ceremo- nieel	Ondersteu- ning	Duits- land	België	Internatio- nale luchthaven	Mari- tiem
Bereden Brigade**		✓					✓					
Brabant Noord-Limburg Noord	✓		✓			✓			✓	✓		
Object Beveili- ging	✓	✓			✓		✓					
Operationele Service & Support		✓					✓	✓			✓	
Speciale Beveiligings-op- drachten		✓			✓							
Toezicht Beveiliging Burgerlucht- vaart		✓			✓						✓	
Bijstandseen- heid**					✓							
Brabant Zuid	✓		✓	✓		✓				✓		
Caribisch Gebied	✓		✓	✓		✓					✓	✓
Drenthe IJsselstreek	✓		✓	✓		✓					✓	

Tabel 1 (Vervolg)

Brigade*	Taakveld							Grenzen				
	Geogra- fisch	Thema- tisch	VT	APD	BB	IMPT	Ceremo- nieel	Ondersteu- ning	Duits- land	België	Internatio- nale luchthaven	Mari- tiem
Grensbewaking	✓	✓	✓								✓	
Hoog Risico Beveiliging		✓			✓							
Limburg Zuid	✓		✓	✓							✓	
Noord-Holland			✓									✓
Oostgrens Midden	✓		✓			✓			✓	✓		
Oostgrens Noord	✓		✓			✓			✓	✓		
Politiedienst & Beveiliging	✓	✓		✓	✓						✓	
Recherche		✓	✓	✓		✓						
Scheldestromen	✓		✓							✓		✓
Utrecht***	✓				✓							
Veluwe	✓				✓							
Vreemdelingen- zaken	✓	✓	✓								✓	

Tabel 1 (Vervolg)

Brigade*	Taakveld						Grenzen				
	Geogra- fisch	Thema- tisch	VT	APD	BB	IMPT	Ceremo- nieel	Ondersteu- ning	Duits- land	België Internatio- nale luchthaven	Mari- tiem
Waddengebied	✓		✓			✓					✓
Zuid-Holland	✓		✓	✓		✓				✓	✓

* De Sectie Interne Onderzoeken, onderdeel van de Staf CKMar, is ook executief maar heeft geen geweld gebruikt.

** BB en BE zijn geen aparte brigades maar 'neventaken'.

*** UTR is door de reorganisatie inmiddels gefuseerd met VEL.

4.1 Meldprocedure vóór de Stelselherziening Geweldsaanwending

Het doel van de in 2013 gestarte Stelselherziening is om de rechtspositie van geweld gebruikende politieambtenaren (onder wie marechaussees) te verduidelijken en te verbeteren (Adang et al., 2022). Onderdeel hiervan is het eenvoudiger en eenduidiger maken van het meld-, registratie- en beoordelingsproces van geweldsaanwendingen per 1 juli 2020. Voor deze datum was dit proces bij de KMar als volgt: de marechaussee meldde het geweldgebruik mondeling bij een meerdere (leidinggevende) en schriftelijk via het digitale 'bedrijfsprocessensysteem' (art. 17 AI oud). Na de melding in het bedrijfsprocessensysteem kon de meerdere een beoordeling hieraan toevoegen. De Sectie Interne Onderzoeken van de KMar deed daarna nader onderzoek en stelde namens de Commandant KMar een afdoeningsbrief op die naar de betreffende districts- en/of brigadecommandant gezonden werd. Deze brief bevatte de feiten van de geweldsaanwending en een proportionaliteitsoordeel. Indien nodig werd de Rijksrecherche betrokken bij het (strafrechtelijk) onderzoek naar het geweldgebruik.

4.2 Meldprocedure sinds de Stelselherziening Geweldsaanwending

Vanaf 1 juli 2020 verloopt het meldproces anders. Na geweldgebruik maakt de marechaussee hiervan *melding* bij een hulpofficier van justitie (van de KMar). Die maakt in specifieke gevallen van deze *melding* een *registratie* in het bedrijfsprocessensysteem (zie vanaf art. 17 lid 4 AI nieuw), waardoor de Commandant KMar formeel in kennis gesteld wordt. De Adviescommissie Geweldsaanwendingen heeft de rol van de Sectie Interne Onderzoeken overgenomen en schrijft een uitgebreide(re) rapportage over deze *registratie* en adviseert de Commandant KMar over de afdoening. Waar de afdoeningsmogelijkheden in het oude stelsel beperkt waren tot 'proportioneel' en 'niet-proportioneel', wordt nu breder gekeken naar rechtmatigheid en professionaliteit. Hierbij wordt onder andere gelet op zorgvuldigheid, respectvolle houding, de-escalerend optreden, moed en voorspelbaarheid.¹⁶ Er gaat wederom een afdoeningsbrief namens de Commandant KMar naar de brigadecommandant van de marechaussee die geweld gebruikt heeft. (Opsporings)betrokkenheid van de Rijksrecherche blijft mogelijk.¹⁷ Sinds de Stelselherziening is de KMar verplicht om een zakelijke weergave van de *meldingen* van geweldgebruik te publiceren (zie art. 19 AI nieuw). De KMar doet dit in de vorm van een Jaarverslag van de Adviescommissie Geweldsaanwendingen.

4.3 Politieel geweldgebruik buiten Nederland

Marechaussees kunnen bij de uitoefening van hun taken op Nederlands grondgebied terecht komen in België of Duitsland, bijvoorbeeld tijdens (voortgezette) politieacties zoals een achtervolging. Hiervoor is, op Verdragsbasis, geregeld dat ge-

16 Zie www.defensie.nl/organisatie/marechaussee/documenten/jaarverslagen/2023/03/10/jaarverslag-geweldsaanwendingen-2022.

17 *Stcr.* 2022, 16636.

weld gebruikt mag worden.¹⁸ De geweldsmelding geschiedt bij de bevoegde autoriteiten in de gaststaat, niet aan de Commandant KMar. De KMar heeft ook een brigade in het Caribisch gebied, waar marechaussees de geweldsbevoegdheid hebben (Fink & Hakvoort, 2020). Hier is de Rijkswet Politie van kracht met een aparte Ambtsinstructie,¹⁹ die in tegenstelling tot de eerdergenoemde Verdragen wél voorziet in een informatielijn naar de Commandant KMar na de geweldsaanwending (art. 30). Ten slotte mogen marechaussees op uitzending in de uitoefening van hun *politiet* taak jegens Nederlandse militairen, geweld gebruiken. Dit is op basis van de taakstelling in artikel 4 Polw 2012 met de Nederlandse Ambtsinstructie als regulerend kader.²⁰

5 Onderzoeksmethoden

5.1 Dataverzameling

Om zicht te krijgen op politiek geweld door marechaussees is het archief van de Sectie Interne Onderzoeken door de KMar beschikbaar gesteld. Dit archief bevat alle afdoeningsbrieven van de Commandant KMar die geschreven zijn op basis van interne onderzoeken naar geweldsaanwendingen van 2012 tot juli 2020. Het archief bevatte ook enkele niet-gestandaardiseerde documenten en administratieve overzichten van geweldsmeldingen, op basis waarvan (delen van) de niet openbaargemaakte KMar-jaarverslagen over integriteit in die jaren geschreven werden. Alle archiefstukken zijn bestudeerd en op basis hiervan is een database zonder (herleidbare) persoons- en politiegegevens gemaakt met daarin de gebleken feitelijkeheden, zoals datum, soort en type van de geweldsaanwending, het proportionaliteitsoordeel en de KMar-brigade waarbinnen het geweldgebruik plaatsvond. De dataverzameling en het maken van de database hebben, onder scherpe databeveiligingsvoorwaarden, plaatsgevonden van oktober 2021 tot en met mei 2023 en zijn onderdeel van een breder promotieonderzoek naar marechausseegevoel. Figuur 1 geeft weer hoe de database is opgebouwd. Er is ook gebruikgemaakt van het in maart 2023 gepubliceerde jaarverslag van de Adviescommissie Geweldsaanwendingen met gegevens over de periode (geheel) 2020 tot en met 2022.²¹

18 Zie hiervoor art. 40 van het Verdrag tussen het Koninkrijk België, het Groothertogdom Luxemburg en het Koninkrijk der Nederlanden inzake politietsamenwerking, *Trb.* 2005, 35; en art. 32 van het Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Bondsrepubliek Duitsland inzake de grensoverschrijdende politieke samenwerking en de samenwerking in strafrechtelijke aangelegenheden. *Trb.* 2005, 86.

19 *Stb.* 2010, 367.

20 Militair geweld in uitzendgebied (niet-politioneel geweld) valt niet onder de Ambtsinstructie, maar onder de missiespecifieke geweldsinstructie ('Rules of Engagement'; RoE), ongeacht of een KMar-militair dit geweld gebruikt of een militair van een ander krijgsmachtonderdeel.

21 Zie www.defensie.nl/organisatie/marechaussee/documenten/jaarverslagen/2023/03/10/jaarverslag-geweldsaanwendingen-2022. Het Jaarverslag over 2023 is tijdens het schrijven van dit artikel nog niet beschikbaar.

5.2 Analyse

In Nederlands onderzoek naar politieel geweldgebruik wordt, onder andere vanwege databeperkingen, middels beschrijvende statistiek (kwantitatief) aangeduid wat de trendmatige ontwikkelingen in geweldgebruik zijn. Hierbij worden opvallende aspecten uitgelicht en (eventueel verder) kwalitatief onderzocht (zie bijv. Adang et al., 2019; Timmer, 2007, 2019; Timmer et al., 1996; Timmer & Visser, 2014, 2015). Deze onderzoeksvolgorde – eerst kwantitatief en daarna kwalitatief – is dus gebruikelijk in de context van onderzoek naar politieel geweldgebruik. De analyse van de database met marechausseege geweld is op dezelfde wijze uitgevoerd. Mede vanwege het feit dat de database grotendeels categorische data bevat, is gekozen om de analyse te beperken tot beschrijvende statistiek. Met de nu beschikbare gegevens, de soms kleine aantallen en de beperkingen aan de data (zie par. 5.3) is het onmogelijk om betrouwbare statistische toetsen of diepgravende (regressie)analyses uit te voeren. Dit zou onvermijdelijk leiden tot vertekende resultaten vanwege de vele beperkingen die a priori geïdentificeerd zijn. Hieruit volgt vanzelfsprekend een aanbeveling voor toekomstig onderzoek als meerdere databronnen beschikbaar en gecombineerd kunnen worden.

In juli 2022 heeft een verdiepend gesprek met de Sectie Interne Onderzoeken plaatsgehad over de inhoud van het archief met als doel na te gaan of er niet (inmiddels) meer data zijn en of de Sectie zelf aanvullende analyses heeft. Op dat moment had de Sectie geen aanvullende data, naast het reeds ontsloten archief. De voorlopige bevindingen zijn in september 2023 aan de Sectie gepresenteerd, waarna de analyses aangescherpt zijn.

5.3 Afbakening en beperkingen

Dit artikel focust op *politieel* geweld door marechaussees in alle taakvelden van de KMar, in Nederland en daarbuiten. Hieraan kleven op voorhand een aantal beperkingen. Ten eerste: *militair* geweld van marechaussees op uitzending, geweld door militairen van andere krijgsmacht delen in Nederland (tijdens zogeheten ‘groene’ bijstand aan de Nationale Politie of KMar; art. 58 Polw 2012) en strafbare geweldsaanwendungen door marechaussees in privésituaties worden buiten beschouwing gelaten; de data bevatten hierover ook geen informatie. Ten tweede zijn er inhoudelijke beperkingen aan de data van de Sectie Interne Onderzoeken. Ze bevatten geen originele geweldsmeldingen (uit het bedrijfsprocessensysteem) en geen onderzoeksdossiers van de Rijksrecherche. Deze meer gedetailleerde politiegegevens waren voor dit onderzoek dus niet toegankelijk. Dit maakt dat de beschikbare data per geweldsaanwending beperkt waren tot een aantal feitelijkheden (zie par. 5.1), zonder de aanleiding of context van het geweldgebruik. Het is bijvoorbeeld niet bekend of een geweldsaanwending plaatsvond ter aanhouding, zelfverdediging of uit noodweer; of tijdens welke specifieke politietaak (hulpverlenen, handhaven of opsporen) dit plaatsvond. Ten derde bevat het in maart 2023 gepubliceerde jaarverslag van de Adviescommissie enkel een cijfermatig overzicht van geweldsaanwendungen en geen details, wat resulteert in (nog) minder contextinformatie dan bij de data van de Sectie Interne Onderzoeken. Door deze grote verschillen tussen de databronnen zijn de geweldsaanwendungen uit het jaarverslag niet opgenomen in de database maar apart bestudeerd. Tot slot, de data(base) en het jaarverslag van

de Adviescommissie bevatten geen informatie over de gevolgen van een geweldsaanwending, zoals gewonden, slachtoffers, klachten, disciplinaire of strafrechtelijke sancties.

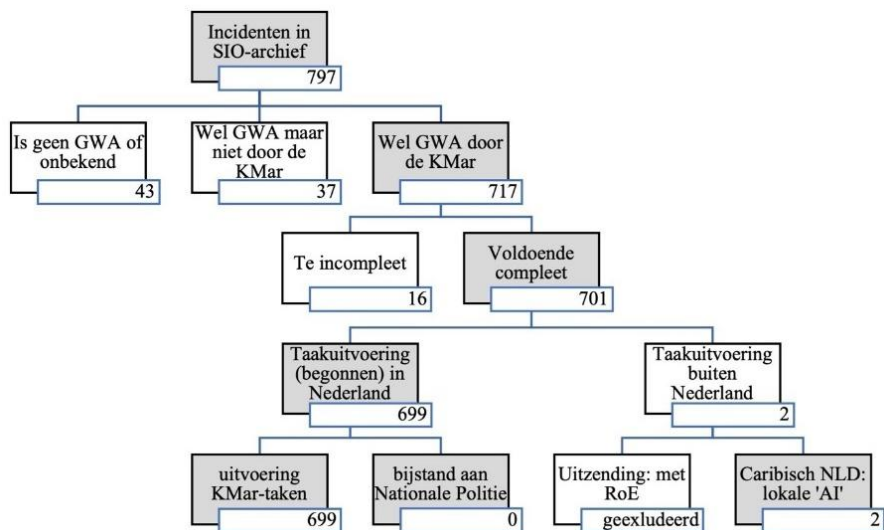
6 Resultaten

Uit het archiefonderzoek blijkt dat er van 2012 tot juli 2020 797 incidenten bij de Sectie Interne Onderzoeken zijn gemeld (figuur 1). Hiervan zijn 717 geweldsaanwendingen (GWA) door een marechaussee. Hiervan zijn 701 incidenten voldoende gedocumenteerd met een (vorm van) afdoeningsbrief zodat zij in de analyse meegenomen kunnen worden.²² Bij de database-analyse is aandacht besteed aan vijf aspecten: 1) aantallen geweldsaanwendingen door de jaren heen, 2) proportionaliteitsoordelen, 3) geografische spreiding, 4) voor zover mogelijk een analyse van geweldgebruik per taakveld en 5) een analyse van het soort geweld en de vorm van optreden door marechaussees. Deze paragraaf eindigt met een korte weergave van de ontwikkeling van geweldgebruik na de wijziging van de Ambtsinstructie in 2020, op basis van het jaarverslag van de Adviescommissie Geweldsaanwendingen.

6.1 Totaalaantallen

Van de 797 incidenten betreffen er 699 een geweldsaanwending door een marechaussee in Nederland en twee in het Caribisch gebied (figuur 1). Dit aantal is anders dan het aantal in het eigen administratieve overzicht van de Sectie Interne Onderzoeken, en ook anders dan wat in de integratiejaarverslagen is verantwoord (tabel 2). Deze verschillen zijn ten dele te verklaren: door dubbele meldingen of registraties, geweldgebruik rond het einde van een rapportageperiode, gebrek aan documentatie en/of voortschrijdend inzicht (het incident blijkt na onderzoek toch niet binnen de geweldsdefinitie te vallen). Er is een toename in het totaal aantal geweldsaanwendingen van 2012 tot en met 2016. In 2017 en 2018 vallen de aantallen lager uit, maar daarna hervat de toename zich (tabel 2). Deze ontwikkeling is grotendeels toe te schrijven aan het geweldgebruik bij de Brigade Politiedienst & Beveiliging op Schiphol (n2012=5, n2016=50, n2019=41). Deze brigade is verantwoordelijk voor ruim een derde van het totaal aantal geweldsaanwendingen. De fluctuaties in geweldgebruik bij alle overige brigades zijn dermate groot, dat er geen duidelijke toe- of afname te zien is. Bij een aantal andere brigades, zoals Objectbeveiliging en Drenthe-IJsselstreek, wordt zelden geweld gebruikt (tabel 3). Van de Sectie Interne Onderzoeken zelf, de Brigade Toezicht en Beveiliging Burgerluchtvaart, de Bijstandseenheid en de Bereden Brigade (te paard) zijn geen geweldsaanwendingen bekend, evenmin van marechaussees die bijstand of assistentie verleenden aan de Nationale Politie.

22 Vorm en inhoud van de afdoeningsbrieven zijn door de jaren heen veranderd. Incidenten waarbij kernelementen zoals het soort geweld, de datum en/of de brigade onbekend zijn, zijn uitgesloten (n=16).

Figuur 1 *Opbouw database*

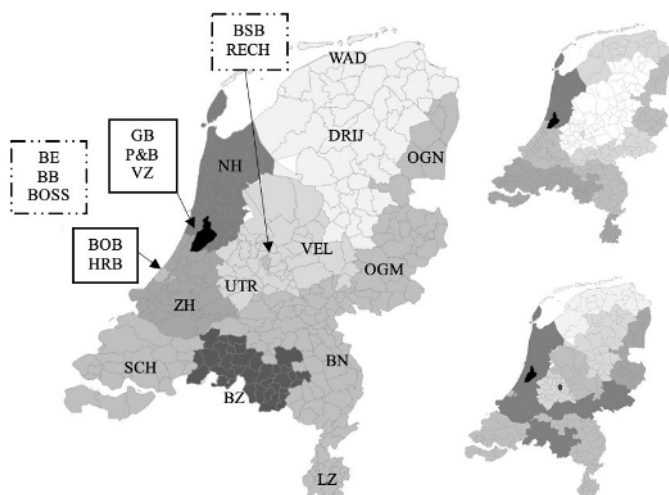
6.2 Proportionaliteit

De proportionaliteitstoets werd tot de Stelselherziening gedaan door de Sectie Interne Onderzoeken op basis van de melding in het bedrijfsprocessensysteem en eventueel aanvullende beschikbare documentatie, zoals een proces-verbaal. Eventueel kon de marechaussee aanvullend gehoord worden. Het uiteindelijke oordeel was (en is) aan de Commandant KMar. Tabel 3 laat zien dat 96% van de geweldsaanwendingen als proportioneel is beoordeeld (PROP), van 1% is het oordeel onbekend en 3% ($n=22$) is als niet-proportioneel (NP) beoordeeld. Er is geen duidelijke stijging of daling van het aantal geweldsaanwendingen dat als niet-proportioneel beoordeeld is. Op Schiphol wordt het meeste geweld gebruikt en hier vallen ook de meeste oordelen 'niet-proportioneel'. Procentueel verschilt Schiphol echter niet van de rest van het land. Door de lage aantallen is een meer diepgaande statistische analyse van de verschillen tussen brigades niet mogelijk. Brigades met weinig geweldsmeldingen waarvan er één of meer als niet-proportioneel beoordeeld zijn, hebben door de lage n een relatief slechte score. Hieruit kan echter niet geconcludeerd worden dat deze brigades structureel vaker niet-proportioneel optreden. Van de in totaal 22 geweldsaanwendingen die als niet-proportioneel zijn beoordeeld, zijn er 12 fysiek van aard (waaronder met gebalde vuist op het hoofd slaan), 9 instrumenteel (waarvan 6 keer vuurwapengebruik) en 1 keer dreigen met gebruik van het vuurwapen. In 16 van de 22 gevallen trad de marechaussee individueel op. Een groot deel van de brigades heeft alleen geweldsaanwendingen die als proportioneel beoordeeld zijn.

6.3 Geografische spreiding

Figuur 2 geeft in kleurintensiteit de spreiding van geweldgebruik per brigade weer: hoe donkerder, hoe meer geweldgebruik. Op de luchthaven Schiphol, waar bijna een derde van de marechaussees werkzaam is, en door Brigade Brabant-Zuid wordt het vaakst geweld gebruikt. In het noorden het minste. Figuur 2 laat rechtsboven de spreiding van 'zwaar' geweldgebruik zien. Dit zijn situaties waarbij zowel fysiek geweld als een geweldsmiddel (pepperspray, wapenstok of vuurwapen) gebruikt is. De kleine kaart rechtsonder geeft alleen vuurwapengebruik weer.²³ De relatieve spreiding van 'zware' geweldsaanwendingen blijkt beperkt: de verschillen tussen de brigades zijn niet groot, maar Noord-Holland valt op en Schiphol laat de meeste geweldsaanwendingen zien. Bij vuurwapengebruik is het onderlinge verschil tussen brigades groter: in de Randstad, in Brabant en aan de oostgrens wordt vaker een vuurwapen gebruikt. De Brigade Speciale Beveiligingsopdrachten (weergegeven door de stip in het midden van het land) gebruikt ook vaak het vuurwapen – verklaarbaar, gezien de taakstelling van specifieke brigade-delen, zoals de Arrestatieteams.

Figuur 2 Grote kaart: brigade-indeling en spreiding totaalaantal geweldsaanwendingen. Kleine kaart rechtsboven: 'zwaar' geweld. Kleine kaart rechtsonder: vuurwapengebruik



Zie tabel 1 voor de brigadenamen en afkortingen hiervan.

6.4 Taakveldanalyse

Sommige brigades hebben een operationeel speerpunt, gericht op één van de drie (sub)taakvelden. De meeste brigades hebben echter verschillende taken (tabel 1).

23 Vuurwapengebruik is volgens de Ambtsinstructie, naast daadwerkelijk schieten, ook het ter hand nemen, richten en gericht houden van een vuurwapen.

Tim van Lit

Omdat op de afdoeningsbrieven niet gespecificeerd staat binnen welk taakveld de marechaussee werkzaam was tijdens de geweldsaanwending, is het niet mogelijk een analyse per taakveld te maken. Ditzelfde geldt voor een analyse op activiteiten-niveau, zoals handhaving, opsporing of hulpverlening. Een analyse van de beschikbare data bevat onvermijdelijke 'dubbeltellingen': de geweldsaanwendingen van brigades met meerdere taakvelden worden in elk taakveld meegeteld. Dit vertekent en is onwenselijk. Wat wel uit de data blijkt, is dat eenheden die zich alleen met Bewaken & Beveiligen bezighouden (met andere woorden: de zwaarst bewapende eenheden) weinig geweld gebruiken ten opzichte van eenheden met een bredere politie- en/of vreemdelingentaak. Tevens valt op dat eenheden waarvan bekend is dat zij ingezet zijn in meer 'gevoelige' situaties, zoals de Bijstandseenheid en Brigade Vreemdelingenzaken, respectievelijk geen tot zeer weinig geweld gebruiken.

Tabel 2 Overzicht geweldgebruik per jaar

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Totaal
GWA*										
Intern jaarverslag SIO	60	83	94	87	110	82	97	116	44	773
Administratief overzicht SIO	61	83	101	88	110	79	104	?	?	626
Archief SIO < Database	19	75	91	79	107	80	96	109	43	699
Proportioneel (PROP)	18	71	87	78	106	72	94	105	42	673
Niet proportioneel (NPROP)	1	4	4	1	1	4	2	4	1	22
Onbekend	0	0	0	0	0	4	0	0	0	4
% PROP van #GWA	95	95	96	99	99	90	98	96	98	96
%NP van #GWA	5	5	4	1	1	5	2	4	2	3
Dreigen met geweld**	0	1	2	0	3	0	1	1	1	9
Soort geweld										
Fysiek geweld	15	55	71	58	80	57	71	85	28	520
Fysiek en dreigen	1	1	2	4	3	0	6	1	0	18
Fysiek en instrumenteel	0	5	5	7	10	12	10	7	5	61
Instrumenteel	3	13	11	10	11	11	8	14	8	89
Instrumenteel en dreigen	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2
Optreden										
Individueel	3	23	27	21	26	22	22	25	15	184
Koppel	9	18	37	20	45	29	43	24	15	240
Groepsgewijs	7	34	26	38	36	29	31	60	13	274
Onbekend	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1

Tabel 2 (Vervolg)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Totaal
DETAILS										
Gebruik handboeien ^{***}	4	26	61	52	85	66	71	77	24	466
Betrokkenheid OM vermeld ^{****}	3	9	1	2	1	2	1	1	0	20
Vuurwapengebruik ^{*****}	3	8	11	7	11	12	12	14	7	85

* Exclusief Caribisch gebied

** Dreigen met geweld is geen geweld en hoeft niet gemeld te worden. In n=9 gevallen is het alsnog gemeld.

*** Handboeien zijn bedoeld voor transport van een persoon. Het gebruik hiervan moet gemeld worden.

**** Het OM kan in adviserende zin of in het kader van een onderzoek van de Rijksrecherche betrokken zijn bij de afdoening van een GWA.

***** Het vuurwapengebruik omvat, naast daadwerkelijk schieten, ook het richten en gericht houden van het vuurwapen.

Tabel 3 *Overzicht geweldgebruik per KMar-brigade**

		BNLN	BOB	BOSS	BSB	BZ	DRIJ	GB	HRB	LZ	NH
GWA** Oordelen	Archief SIO > Database	32	8	4	14	70	4	54	22	31	56
	PROP	30	8	3	10	69	4	54	22	28	54
	NPROP	2	0	1	1	1	0	0	0	3	2
	Onbekend	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0
	% PROP van #GWA	94	100	75	71	99	100	100	100	90	96
Soort geweld	%NP van #GWA	6	0	25	7	1	0	0	0	10	4
	Dreigen met geweld	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0
	Fysiek geweld	21	7	4	5	56	2	52	15	17	38
	Fysiek en dreigen	3	0	0	0	2	0	0	2	2	2
	Fysiek en instrumenteel	3	1	0	0	4	0	1	2	4	6
Optreden	Instrumenteel	2	0	0	9	8	2	0	3	8	10
	Instrumenteel en dreigen	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Individueel	7	4	2	7	14	2	14	5	9	15
	Koppel	17	2	1	2	19	1	15	4	10	17
	Groepsgewijs	8	2	1	5	37	1	25	13	12	24
DETAILS	Onbekend	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Gebruik handboeien bij GWA gemeld	15	2	3	1	50	1	42	9	14	31
	Betrokkenheid OM gemeld	0	0	2	7	1	1	0	0	3	0
	Vuurwapengebruik	2	0	0	7	6	1	0	4	4	7

* SIO, BTBB, BE en BB hebben geen geweld gebruikt.

** Exclusief Caribisch gebied (n=2).

Tabel 3 *Overzicht geweldgebruik per KMar-brigade* (Vervolg)*

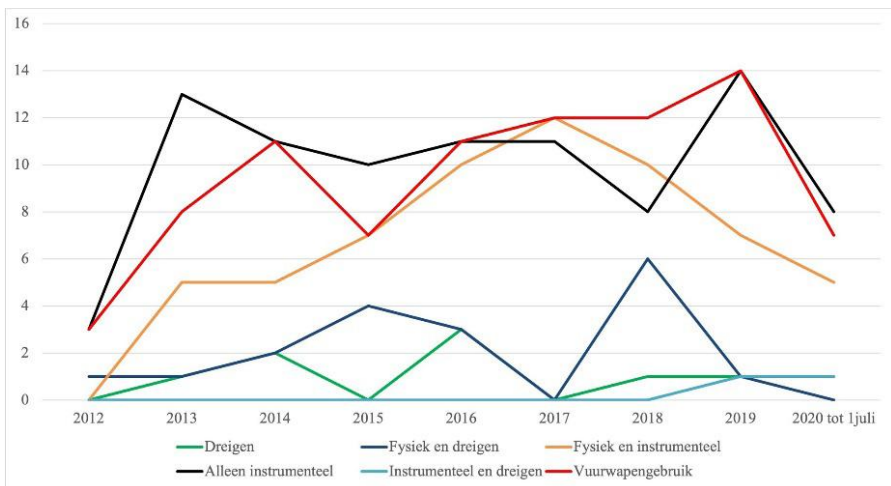
		OGM	OGN	P&B	RECH	SCH	UTR	VEL	VZ	WAD	ZH
GWA** Oordelen	Archief SIO > Database	20	17	264	3	24	6	13	13	3	41
	PROP	18	17	255	3	23	6	13	13	3	40
	NPROP	2	0	8	0	1	0	0	0	0	1
	Onbekend	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Soort geweld	% PROP van #GWA	90	100	97	100	96	100	100	100	100	98
	%NP van #GWA	10	0	3	0	4	0	0	0	0	2
	Dreigen met geweld	0	0	4	0	1	0	0	0	0	1
	Fysiek geweld	9	10	205	1	17	5	11	12	2	31
Optreden	Fysiek en dreigen	0	0	7	0	0	0	0	0	0	0
	Fysiek en instrumenteel	2	3	24	2	4	0	0	1	1	3
	Instrumenteel	9	4	23	0	2	1	2	0	0	6
	Instrumenteel en dreigen	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
DETAILS	Individueel	8	5	72	1	3	1	5	2	0	8
	Koppel	5	6	99	2	10	1	4	6	1	18
	Groepsgewijs	7	6	93	0	11	4	4	5	2	14
	Onbekend	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
DETAILS	Gebruik handboeien bij GWA gemeld	9	12	218	3	12	3	9	3	3	26
	Betrokkenheid OM gemeld	0	0	3	0	0	1	0	1	0	1
	Vuurwapengebruik	7	5	27	2	4	1	2	0	0	6

* SIO, BTBB, BE en BB hebben geen geweld gebruikt.
** Exclusief Caribisch gebied (n=2).

6.5 Soort en vorm van geweldgebruik

Met het soort geweldgebruik wordt bedoeld: fysiek geweld (met de onderliggende 'typen': knijpen, slaan, duwen, klemgrepen, tackelen, schoppen), instrumenteel geweld (met de typen of gewelddsmiddelen pepperspray, wapenstok, vuurwapen) en 'zwaar' geweld waarbij zowel fysiek als instrumenteel geweld toegepast is. Daarnaast zijn alle genoemde soorten geweld samen met het *dreigen* met aanvullend geweld nog mogelijk (tabel 2).²⁴ Met de vorm van geweldgebruik wordt aan het aantal betrokken marechaussees gerefereerd: een individu, een koppel, of geweldgebruik in groepsverband. Marechaussees hebben in de reguliere taakuitvoering de beschikking over de volgende gewelddsmiddelen: pepperspray, een (sinds 2016 uitschuifbare) wapenstok en het handvuurwapen Glock 17. In het taakveld Bewaken & Beveiligen hebben marechaussees ook een HK416A5 geweer (voorheen het machinepistool MP5). Bij Brigade Vreemdelingenzaken zijn marechaussees onbewapend als zij werken met uitgeprocedeerde en uit te zetten vreemdelingen. Fysiek geweld komt bij de KMar elk jaar het vaakst voor (ntotaal=520), ongeacht het taakveld of jaar. 'Zwaar' geweld komt in totaal 61 keer voor en instrumenteel geweld 91 keer (tabel 2). Het aantal fysieke geweldsaanwendingen neemt in algemene zin toe, met een kleine dip in 2015 en 2017. De andere vormen van geweld laten een meer wisselende ontwikkeling zien, waarbij het opvalt dat vuurwapengeweld in absolute aantallen toeneemt (figuur 3).

Figuur 3 Trend geweldgebruik per soort per jaar exclusief fysiek geweld



Bij 'zwaar' en instrumenteel geweld worden vaak meerdere gewelddsmiddelen tegelijk of na elkaar ingezet. Hierdoor wijkt het aantal gebruikte gewelddsmiddelen in tabel 4 af van het aantal situaties waarin instrumenteel geweld gebruikt is (zoals weergegeven in tabel 2). Als een gewelddsmiddel ingezet wordt, is dat in de helft van de gevallen een vuurwapen, gevolgd door pepperspray en de wapenstok. Een analy-

24 Dreigen met geweld is echter sinds de Stelselherziening geen meldingsplichtige handeling meer.

Tim van Lit

se van de vorm van optreden door marechaussees (individueel, als koppel, in groepsverband) is, net als de taakveldanalyse, met onzekerheid omgeven. De afdoeningsbrieven zijn hierover niet eenduidig opgesteld: een brief kon gaan over een individuele marechaussee, ook al is in een koppel of groep opgetreden, maar de brief kon ook over de collectieve actie gaan. Duidelijk is wel dat individueel optreden minder vaak voorkomt dan niet-individueel optreden (tabel 2). De kleine verschillen per jaar zijn door gebrek aan contextinformatie niet te duiden. Of er sprake is van een trend naar meer of minder groepsgewijs optreden, kan dus op basis hiervan (nog) niet geconcludeerd worden.

Tabel 4 *Typen instrumenteel geweld*

Geweldsmiddel	Aantal
Glock 17	72
Pepperspray	34
Wapenstok	27
MP5	12
Dienstvoertuig	5
Bonk/breekijzer	5
HK416A5	4
Schildenprocedure	3
Handboeien	2
Hond*	2
Taser*	1
Onbekend	1

* Als geweldsmiddel alleen in gebruik bij de BSB.

6.6 Geweldsaanwendungen in de periode 2020-2022

Het (eerste) jaarverslag van de Adviescommissie Geweldsaanwendungen is in 2023 gepubliceerd en betreft de periode 2020-2022. Voor het jaar 2020 bevat het jaarverslag alleen een totaalaantal geweldsaanwendungen (tabel 5). Voor 2021 en 2022 is een uitsplitsing opgenomen van het aantal geweldsmeldingen en -registraties, het soort en type geweldgebruik en de afdoeningsoordelen.²⁵ Als het jaarverslag naast de database wordt gelegd, blijkt dat het aantal geweldsmeldingen door de jaren heen toeneemt, met name sinds 2020. Hier kan sprake zijn van een registratie-effect door de extra aandacht voor het meldproces in het kader van de Stelselherziening. Of deze toename geldt voor alle brigades en voor alle vormen van optreden (individueel, in koppel, groepsgewijs) is onbekend, omdat het jaarverslag deze details niet verstrekt. Duidelijk is wel dat de toename geldt voor alle vormen van geweldgebruik. Vuurwapengebruik neemt in absolute aantallen weliswaar toe, maar blijft relatief gezien gelijk ten opzichte van het totaalaantal geweldsaanwendungen.

25 Het aantal geweldsaanwendungen van 2022 is onjuist weergegeven in het gepubliceerde jaarverslag: het zijn er 342, niet 442. Dit betreft volgens de KMar een rekenfout en dit wordt in het eerstvolgende jaarverslag gerectificeerd.

Het aandeel vuurwapengebruik is wel hoog ten opzichte van het overige instrumentele geweld. De absolute toename aan vuurwapengebruik en de relatieve verhouding ten opzichte van overig instrumenteel geweld is op basis van (uitsluitend) de verzamelde data echter niet te verklaren.

Tabel 5 Geweldgebruik van 2020 tot en met 2022

		(Geheel) 2020	2021	2022
GWA	Meldingen volgens jaarverslag	185	298	342
	Meldingen waarvan ook een registratie gemaakt is	9	10	11
Soort geweld	Fysiek geweld	Onbekend	269	295
	Instrumenteel geweld exclusief vuurwapen	Onbekend	18	33
	Vuurwapengebruik	Onbekend	11	14
	Onbekend of niet verantwoord in jaarverslag	Onbekend	0	100
Oordelen	Rechtmatig en professioneel	Onbekend	Onbekend	9
	Rechtmatig maar onvoldoende professioneel	Onbekend	Onbekend	2
	Overige oordelen	Onbekend	Onbekend	Geen

7 Conclusie en discussie over de frequentie en aard van marechausseege- weld

De KMar vormt met ruim 7700 personeelsleden een aanzienlijk deel van het Nederlandse politiebestedel. Met de hier gepresenteerde data en analyse is een eerste stap gezet in het (meer) bekendmaken van de frequentie en aard van geweldgebruik door deze militaire politieorganisatie.

7.1 Wat is de frequentie en aard van geweldgebruik door de KMar?

Tussen 2012 en 2022 is 1483 keer melding gemaakt van geweldgebruik. Dit is aanzienlijk minder dan door de Nationale Politie. Dit artikel beoogt als gezegd niet een vergelijking te maken tussen de Nationale Politie en de KMar, maar het is voor de interpretatie en weging van de conclusies wel van belang om de twee organisaties in verhouding te plaatsen: de Nationale Politie rapporteerde bijvoorbeeld in 2022, met een totale personeelssterkte van 63.161 ambtenaren,²⁶ 20.667 geweldsaanwendingen.²⁷ Dit is ongeveer 0,3 geweldsaanwending per ambtenaar. De KMar had in hetzelfde jaar 7777 mensen in dienst en rapporteert 342 geweldsmeldingen: 0,04 geweldsaanwending per marechaussee. Nader onderzoek naar dit verschil is nodig, maar een hypothetische verklaring voor dit verschil kan de specifieke taakstelling van de organisaties zijn: de taken van de KMar zijn vaker ‘reactief’ en strikt

²⁶ Kamerstukken II 2023/24, 29628, nr. 1193.

²⁷ Kamerstukken II 2022/23, 29628, nr. 1174.

afgebakend, in plaats van proactief en breed gedefinieerd. De KMar is daarnaast vaker preventief aanwezig op (bewakings)locaties om juist te voorkomen dat proactief politiewerk en geweldgebruik nodig zijn. Bijna de helft van al het marechausseege geweld vond plaats op Schiphol, de grootste werklocatie van de KMar. Hier heeft de KMar, ten opzichte van de andere werklocaties, het grootste takenpakket en het meeste publiekscontact. De taken op Schiphol zijn in die zin het meest vergelijkbaar met de taken van de Nationale Politie: elke dag (en nacht) is de KMar op Schiphol actief met doorlopend contact met reizigers, winkelend publiek, ondernemers en werkenden. Het contrast tussen Schiphol en sommige andere brigades is groot: er zijn plekken waarvan slechts kleine aantallen of helemaal geen geweldsaanwendingen bekend zijn. Geweldgebruik is overwegend fysiek van aard en in het merendeel van de gevallen zijn twee of meer marechaussees betrokken. Bij instrumenteel geweld gaat dit vaak om een combinatie van meerdere geweldsmiddelen, waarbij in de helft van de gevallen (ook) een vuurwapen gebruikt is. Er is een sterke toename van het aantal meldingen van geweldgebruik sinds 2017. De toename komt hoofdzakelijk door een toename van geweldgebruik op Schiphol, maar ook kan sprake zijn van verhoogde meldingsbereidheid. Van al het geweldgebruik wordt per jaar een klein deel als niet-proportioneel afgedaan. Bij ruim een derde hiervan werd een vuurwapen gebruikt. Sommige brigades hebben relatief gezien meer niet-proportionele geweldsaanwendingen dan andere brigades. Dit kan een vertekend beeld zijn op basis van lage aantallen. Op basis van de beschikbare data kan echter niet bevestigd of ontkracht worden dat er ook een inhoudelijke oorzaak is die dit verschil verklaart.

7.2 Kanttekeningen bij de geweldscijfers

Er zijn enkele kanttekeningen te plaatsen bij de geweldscijfers van de KMar en dus bij bovenstaande conclusies over marechausseege geweld. Vervolgonderzoek dient hier rekening mee te houden. Ondanks de methodologische beperkingen van dit onderzoek zou het bestudeerde archief van de KMar, volgens de meldprocedure zoals die ingericht was, een volledig overzicht moeten bevatten van marechausseege geweld tot juli 2020. Deze databron is namelijk de enige op basis waarvan de Commandant KMar een overzicht heeft van geweldgebruik in haar organisatie, en waarmee zij (middels strategisch beleid) kan (bij)sturen. Er zijn na analyse van de data redenen om aan de volledigheid van het archief te twijfelen, zoals in de volgende drie subparagrafen wordt beschreven.

7.3 De juridische 'lappendeken'

Het juridisch kader voor het melden van geweld is divers: een samengestelde 'lappendeken'. Het is hierdoor aannemelijk dat meldingen van geweldgebruik tijdens (voortgezette) politietaken in België, Duitsland, Luxemburg en het Caribisch gebied niet (allemaal) bij de Sectie Interne Onderzoeken terechtkwamen vanwege verdragen en lokale regelgeving. Uit dit onderzoek blijkt dat er respectievelijk drie, twee en twee (door de Commandant KMar onbeoordeelde) geweldsaanwendingen uit de Nederland omringende landen bekend zijn en zes uit een 'onbekend' land. Iets vergelijkbaars speelt bij geweldgebruik tijdens reguliere bijstand aan of inzetten van de Bijstandseenheid voor de Nationale Politie, waarvoor een afgestemde

meldprocedure ontbreekt. In de database komen geen geweldsaanwendingen tijdens bijstand voor.

7.4 *Opmerkelijk lage geweldscijfers*

De tweede reden voor twijfel aan de compleetheit van het archief zijn drie opmerkelijk lage geweldscijfers ten opzichte van de operationele activiteiten, wat kan duiden op onderrapportage of een alternatieve (informele) rapportagelijijn (buiten de KMar). Van de Brigade Speciale Beveiligingsopdrachten zijn slechts vijftien geweldsaanwendingen bekend, terwijl marechaussees in arrestatieteams (al dan niet samen met de Nationale Politie) dagelijks actief zijn. Evenzo bij de Brigade Vreemdelingenzaken, door wie uitgeprocedeerde asielzoekers (indien nodig) gedwongen uitgezet worden. Dergelijke niet-vrijwillige terugkeer vindt jaarlijks minstens 2000 keer plaats,²⁸ maar er zijn slechts vijftien afdoeningsbrieven over geweldgebruik bekend. Tot slot de Brigade Operationele Service en Support, die het KMar-cellencomplex op Schiphol beheert. Het is aannemelijk dat in dit cellencomplex, gezien de geweldsdefinitie in de Ambtsinstructie, geweld gebruikt wordt als arrestanten niet vrijwillig (terug) op cel gaan. De database bevat echter slechts vier afdoeningsbrieven over het cellencomplex.

7.5 *De administratie van het archief*

De derde reden betreft de administratie van de Sectie Interne Onderzoeken zelf. Tabel 2 laat zien dat er verschillende aantallen geweldsaanwendingen zijn, afhankelijk van de geraadpleegde bron. Hieruit blijkt dat de administratie van *gemeld* geweld bij de KMar in elk geval niet eenduidig is geweest. Ook bestaat de (systeemtechnische) mogelijkheid dat, als een geweldsaanwending niet in het juiste digitale formulier vastgelegd is, deze de Sectie Interne Onderzoeken en de Commandant KMar niet bereikt. Het werkelijke aantal gemelde geweldsaanwendingen door marechaussees is alleen te achterhalen als het bedrijfsprocessensysteem, het archief en eventuele alternatieve rapportagelijnen gelijktijdig ontsloten en vergeleken worden, voor zover dat (nog) mogelijk is vanwege de wettelijke bewaartermijnen ingevolge de Wet Politiegegevens.

8 Duiding in de context van het plurale politiebestedel

De KMar voert al sinds 1814 politietaken uit in Nederland en blijft volgens de White Paper een positie in het politiebestedel innemen met een daarbij horende geweldsbevoegdheid. Dit gegeven, in samenhang met de gepresenteerde onderzoeksresultaten over geweldgebruik door de KMar, heeft betekenis voor de pluralisering van de politiefunctie.

8.1 *Bezorgdheid over pluralisering*

De KMar is een groeiende organisatie en heeft dezelfde Stelselherziening doorgevoerd als de Nationale Politie, getuige de veranderingen in het meldproces. De

28 Zie www.dienstterugkeerenvertrek.nl/over-dtv/cijfers.

Stelselherziening blijkt echter niet volledig afgerond als het gaat om marechausseege geweld: de KMar vindt nog niet voldoende aansluiting bij het ministerie van Justitie en Veiligheid als het gaat om publiek en politiek rapporteren en verantwoording (laten) afleggen over geweldgebruik, in tegenstelling tot de Nationale Politie. De KMar wordt ook niet meegenomen in het 'halfjaarbericht politie', noch is de KMar betrokken geweest bij het landelijke onderzoek naar politieel geweldgebruik door het Centraal Bureau voor de Statistiek in 2019 en 2020.²⁹ Deze bevindingen onderstrepen een aantal zorgen die eerder beschreven zijn met betrekking tot de pluralisering van de politiefunctie: er is wat betreft geweldgebruik geen volledig overzicht en effectieve coördinatie van het gehele politiebestedel. De Stelselherziening is KMar-intern wel uitgevoerd, maar de integratie van rapportagelijnen op departementaal niveau is niet afgerond. In het licht van de democratische rechtsstaatgedachte, zoals transparante verantwoording door en controle van de overheid, is dit zorgwekkend. Zeker omdat het hier de meest ingrijpende overheidsbevoegdheid betreft. In theorie zou dit, op den duur, kunnen leiden tot afnemend vertrouwen en dus afnemende effectiviteit. Hier staat wel tegenover dat er aanzienlijk minder marechausseege geweld is dan politiege geweld. De KMar heeft meer specifieke politietaken en hierbij wordt minder geweld gebruikt dan in de brede, algemene politietaken. Dit blijkt uit een zeer grofmazige vergelijking tussen de organisaties en uit de vergelijking tussen geweldgebruik binnen de KMar-taken. Of dit op alle niveaus geldt, moet blijken uit nader onderzoek.

8.2 Bezorgdheid over juridisch kader

Bovenstaande neemt echter niet weg dat het marechausseege geweld dat er wel is correct gedocumenteerd en gerapporteerd moet worden. Hiervoor is, naast meldingsbereidheid, een eenduidig juridisch kader noodzakelijk. Dit is, zoals beschreven, een complicerende factor voor de KMar. Waar KMar-taken raken aan taakverantwoordelijkheden of geografische 'bewakingsgebieden' van andere organisaties blijkt het juridisch kader (te) divers en daardoor niet 'waterdicht', waardoor de Commandant KMar geen volledig zicht kan houden op al het geweldgebruik van de eigen ambtenaren, zoals bij grensoverschrijdende of samenwerkingsacties. Dit leidt tot de conclusie dat de aan pluralisering gerelateerde zorg over transparantie en verantwoording grotendeels bevestigd kan worden met betrekking tot marechausseege geweld en dat dit deels samenhangt met het diverse takenpakket en juridisch kader. Dit geeft tevens een aanzet tot een antwoord op de in de White Paper door de minister geopperde verkenningsvraag of de geweldsbevoegdheid breder uitgerold moet worden: dat is onverstandig als niet eerst de bestaande politieorganisaties hieromtrent volledig eenduidig en transparant administreren, rapporteren en (laten) verantwoorden. Met de organisatorische veranderingen vanwege de Stelselherziening en het jaarverslag van de Adviescommissie Geweldsaanwendingen is een eerste stap gezet, maar dit behoeft verdere aandacht in het visievormingsproces over de politiefunctie dat de minister geïnitieerd heeft.

29 *Kamerstukken II 2020/21, 29628, nr. 1012; Kamerstukken II 2020/21, 29628, nr. 1030.*

8.3 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

De zorgen over pluralisering en de uitvoering van de Stelselherziening leiden tot de aanbeveling om meer wetenschappelijk onderzoek naar de KMar te doen, en meer specifiek nader onderzoek naar marechausseege geweld. Het is echter ondoenlijk om alle onderzoeken naar geweldgebruik door de Nationale Politie te 'kopiëren' met de KMar als onderwerp, zeker gezien de voortdurende ontwikkelingen binnen de politiefunctie en de onderzoeksvragen die deze ontwikkelingen opwerpen. Onderzoek naar marechausseege geweld moet daarentegen wel voortgezet worden, bijvoorbeeld met de volgende vier invalshoeken. Ten eerste, het CBS-onderzoek naar persoonskenmerken van (politie)ambtenaren die geweld gebruikt hebben, kan ook voor marechaussees uitgevoerd worden als het bedrijfsprocessensysteem van de KMar voor het CBS ontsloten wordt. Ten tweede, onderzoek naar situationele invloeden op geweldgebruik is nodig. Het marechausseewerk is grotendeels niet identiek aan het werk van de Nationale Politie, waardoor bestaande kennis over situationele invloeden niet zonder meer gegeneraliseerd kan worden. Ten derde is het waardevol om een completer beeld te krijgen over hoe marechausseege geweld beoordeeld wordt. Het combineren van onontgonnen databronnen van de KMar (Sectie Klachten en de Adviescommissie Gewelddaanwendingen), Rijksrecherche en de militaire (straf)rechter kan inzicht geven in waarom bepaalde gewelddaanwendingen niet-proportioneel bleken en welke lessen hieruit kunnen worden getrokken, in lijn met de ambitie van de Stelselherziening om tot een 'lerende organisatie' te komen. Tot slot is het waardevol om inzicht te krijgen in de meldingsbereidheid van marechaussees, met name bij eenheden die nu weinig geweld gebruiken (of melden; onder andere in het taakveld Bewaken & Beveiligen en in 'gesloten verbanden' zoals de Bijstandseenheid) en de samenhang die dit heeft met de kwaliteit van de hulpofficieren van justitie die een sleutelrol hebben in het meldproces (zie Adang et al., 2022, voor dezelfde aanbevelingen in relatie tot de Nationale Politie). Er is immers een forse toename aan geweldsmeldingen sinds de invoering van de Stelselherziening; de vraag rijst of hier sprake is van een causaal verband of dat er een andere verklaring is voor deze toename.

Ten slotte, wetenschappelijk onderzoek naar de KMar, met name naar marechausseege geweld, staat nu (nog) in de kinderschoenen. Het politiebestedel blijft zich ontwikkelen en de KMar zal zich aan deze ontwikkelingen blijven aanpassen. Het zal dus tijd nodig hebben voordat er door vervolgonderzoek meer empirische kennis beschikbaar komt over de KMar en haar bevoegdheidsgebruik. Maar dat neemt niet weg dat toekomstig politiek en maatschappelijk debat over het plurale politiebestedel en/of over politiek geweldgebruik completer is als de KMar betrokken, gemonitord en beschreven wordt. Het huidige debat is onvolledig geweest en doet daarmee geen recht aan de principes van de democratische rechtsstaat en de bescherming daarvan.

Tim van Lit

Literatuur

- Adang, O., B. Mali, E. de Bie, R. Couwenberg, C. Karkdijk & C. Vermeulen (2022) *Verantwoorden en leren. Evaluatieonderzoek melden, registreren, beoordelen en leren van geweldsaanwending*. Boom criminologie.
- Adang, O., B. Mali & J.S. Timmer (2019) Politiegeweld in zicht. *Tijdschrift voor de Politie*, 1, 22-26. www.websitevoordepolitie.nl/politiegeweld-in-zicht-zijn-
- Bervoets, E. (2023) *Research Paper 123. Grenstoezicht en handhaving tijdens de Coronapandemie. Een inkijk in de organisatie van de Koninklijke Marechaussee*.
- Bervoets, E. & S. Eijgenraam (2018) Defensiehulp in het licht van een pluraliserende politiefunctie. *Justitiële verkenningen*, 44(3), 9-23. doi.org/10.5553/jv/016758502018044003003
- Bijleveld, C., R. Salet, A. Damstra & D. Stéfanovic (2021) *Politiefunctie in een veranderende omgeving. Working Paper 51*. Den Haag: WRR.
- Boels, D. & A. Verhage (2016) Plural Policing: a State-of-the-Art Review. *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*, 39(1), 2-18. doi.org/10.1108/PIWSM-05-2015-006S9
- Boer, M. den (2018) Police oversight and accountability in a comparative perspective. In: M. den Boer (Ed.), *Comparative Policing from a Legal Perspective* (Issue 6, pp. 443-458). Edward Elgar Publishing. doi.org/10.1093/bjc/azw024
- Boer, M.G.W. den (2022) *When Peace falls to Pieces: Prospects for Military Policing in Turbulent Times. Inaugural Address*.
- Boer, M.G.W. den, I. van Kemenade, J.A.J. Leijtens, E.R. Muller & J. Roede (2022) Over de toekomst van de Koninklijke Marechaussee. In: M. den Boer, E. Muller, I. van Kemenade, H. Leijtens & M. van der Woude (red.), *Marechaussee. Studies over de werkwijze en organisatie van de Koninklijke Marechaussee* (pp. 589-607). Wolters Kluwer.
- Boer, M.G.W. den, E.R. Muller, I.M.N.M. van Kemenade, J.A.J. Leijtens & M.A.H. van der Woude (red.) (2022) *Marechaussee. Studies over de werkwijze en organisatie van de Koninklijke Marechaussee*. Wolters Kluwer.
- Devroe, E. & J. Terpstra (2015) Plural Policing in Western Europe. *European Journal of Policing Studies*, 2(3), 235-244.
- Fink, M.D. (2022) Juridische grondslagen voor het optreden van de Koninklijke Marechaussee. In: M. den Boer, E. Muller, I. van Kemenade, H. Leijtens & M. van der Woude (red.), *Marechaussee. Studies over de werkwijze en organisatie van de Koninklijke Marechaussee* (pp. 75-94). Wolters Kluwer.
- Holley, C. & C. Shearing (2017) A nodal perspective of governance: Advances in nodal governance thinking. In: P. Drahos (Ed.), *Regulatory Theory. Foundations and Applications* (pp. 163-180). Australian National University Press.
- Jones, T. & T. Newburn (2006) Understanding plural policing. In: T. Jones & T. Newburn (Eds.), *Plural Policing: A Comparative Perspective* (pp. 1-11). Routledge.
- Lakerveld, J. van, I. Gussen & Y. van Paridon (2018) *Visies op de politiefunctie*. Den Haag: WODC
- Lakerveld, J. van, J. de Zoete, J. Matthys & M. Akerboom (2019) *Ik zal handhaven. Verkenning pluralisering van de politiefunctie*.
- Lit, T.J. van, E.R. Muller, C.N.J. Neisingh & D. van Putten (2022) Institutioneel kader Koninklijke Marechaussee. In: M. den Boer, E. Muller, I. van Kemenade, H. Leijtens & M. van der Woude (red.), *Marechaussee. Studies over de werkwijze en organisatie van de Koninklijke Marechaussee* (pp. 95-122). Wolters Kluwer.
- Loader, I. (2000) Plural Policing and Democratic Governance. *Social & Legal Studies*, 9(3), 323-345.

- Lutterbeck, D. (2004) Between Police and Military. The New Security Agenda and the Rise of Gendarmeries. *Cooperation and Conflict*, 39(1), 45-68. doi. org/10.1177/0010836704040832
- Meershoek, A.J.J. & A.B. Hoogenboom (2012) Drieënvijftig tinten grijs. *Justitiële verkenningen*, 38(5), 10-23.
- Oostdijk, G. & A. van Vark (2014) Koninklijke Marechaussee: uniek in veiligheid. *Militaire Spectator*, 183(11), 497-510.
- Salet, R. & J.B. Terpstra (2022) Verantwoording over politie en politiewerk. Veranderingen en bedreigingen. In: R.J.N. Schlossels, J.J.J. Sillen & R.B.J. Tinnevelt (red.), *Naar een weerbare rechtsstaat* (pp. 257-270). Wolters Kluwer.
- Schaap, D. (2018) *The police, the public, and the pursuit of trust : a cross-national, dynamic study of trust in the police and police trust-building strategies*. Eleven International Publishing.
- Stenning, P.C. & C.D. Shearing (2018) Governing plural policing provision: legal perspectives, challenges and ideas. In: M. den Boer (Ed.), *Comparative Policing from a Legal Perspective* (pp. 45-62). Edward Elgar Publishing.
- Terpstra, J., B. van Stokkom & R. Spreeuwers (2013) *Who patrols the streets?: an international comparison of plural policing*. Eleven International Publishing.
- Timmer, J.S. (2007) Verantwoord politiegeweld. Sturing en toetsing van politieel geweldsgebruik. In: J.W. Duyvendak, G. Engbersen, M. Teeuwen & I. Verhoeven (red.), *Macht en verantwoordelijkheid. Essays voor Kees Schuyt* (pp. 375-386). Amsterdam University Press.
- Timmer, J.S. (2019) *Ongewilde politieschoten*. <https://research.vu.nl/en/publications/ongewilde-politieschoten>
- Timmer, J.S. & J. van Horn (2022) Bijzondere eenheden Koninklijke Marechaussee. In: M.G.W. den Boer, E.R. Muller, I.M.N.M. van Kemenade, J.A.J. Leijtens & M.A.H. van der Woude (red.), *Marechaussee. Studies over de werkwijze en organisatie van de Koninklijke Marechaussee* (pp. 295-320). Wolters Kluwer.
- Timmer, J.S., J. Naeye & M. van der Steeg (1996) *Onder Schot. Vuurwapengebruik van de politie in Nederland (1978-1995)*. Gouda Quint bv.
- Timmer, J.S. & R.S.M. Visser (2014) Geweld in politiewerk. In: E.R. Muller, E.J. van der Torre, A.B. Hoogenboom & N. Kop (red.), *Politie. Studies over haar werking en organisatie* (pp. 443-465). Wolters Kluwer.
- Timmer, J.S. & R.S.M. Visser (2015) *Gepast geweld van en tegen de politie in 2010*.
- Veenendaal, E. van & A.L. Judge-Heijboer (2022) Militaire politietaken: De marechaussee als combat gendarme. In: M.G.W. den Boer, E.R. Muller, I.M.N.M. van Kemenade, J.A.J. Leijtens & M.A.H. van der Woude (red.), *Marechaussee. Studies over de werkwijze en organisatie van de Koninklijke Marechaussee* (pp. 321-344). Wolters Kluwer.
- Vink, J. & A. Hakvoort (2020) De Koninklijke Marechaussee in het Caribisch gebied. *Militair Rechtelijk Tijdschrift*, 113(5), 22-28.
- Voorde, J.M. ten (2014) Politieel vuurwapengeweld in rechte beoordeeld. *Ars Aequi*, 346-352.
- Voorde, J. ten (2016) Opmerkingen bij de voorgenomen herziening van het stelsel geweldsaanwending politieambtenaren. *Proces*, 95(1), 40-54.
- Waard, E. de & E. van Veenendaal (2022) Professionalisering en opleiding bij de Koninklijke Marechaussee: Een leven lang leren. In: M. Den Boer, E. Muller, I. Van Kemenade, H. Leijtens & M. van der Woude (red.), *Marechaussee. Studies over de werkwijze en organisatie van de Koninklijke Marechaussee* (pp. 373-396). Wolters Kluwer.

Tim van Lit

- Weger, M.J. de & G.J. van der Windt (2022) Sturing door de staat: Over de relatie van de Koninklijke Marechaussee met haar gezagsdragers. In: M. Den Boer, E. Muller, I. van Kemenade, H. Leijtens, & M. van der Woude (red.), *Marechaussee. Studies over de werkwijze en organisatie van de Koninklijke Marechaussee* (pp. 51-74). Wolters Kluwer.
- Wiarda, J. & J. Vrolijk (2012) Het democratisch gat in het politiebestedel en de legitimiteit van de politie. *Justitiële verkenningen*, 38(5), 63-73.
- Wolf, P. & M.A.H. van der Woude (2022) De uitoefening van de grenspolitietaken door de Koninklijke Marechaussee. In: M. den Boer, E. Muller, I. van Kemenade, H. Leijtens & M. van der Woude (red.), *Marechaussee. Studies over de werkwijze en organisatie van de Koninklijke Marechaussee* (pp. 217-246). Wolters Kluwer.
- Woude, M.A.H. van der, J. Brouwer & T.J.M. Dekkers (2016). *Beslissen in grensgebieden*. Boom criminologie.